

Operacyjna likwidacja skażeń

WŁADYSŁAW HARMATA

Wojskowa Akademia Techniczna, Wydział Nowych Technologii i Chemii,
Instytut Chemii, ul. gen. S. Kaliskiego 2, 00-908 Warszawa,
wladyslaw.harmata@wat.edu.pl

Streszczenie. W pracy scharakteryzowano operacyjną likwidację skażeń jako system zabezpieczenia wojsk w przypadku zagrożenia skażeniami w ujęciu funkcjonalnym i zadaniowym. Przedstawiono krytyczną analizę wyposażenia technicznego oraz procedur postępowania po skażeniach.

Słowa kluczowe: obrona przed bronią masowego rażenia, likwidacja skażeń, odkażanie, dezynfekcja, dezaktywacja

DOI: 10.5604/01.3001.0014.5637

Wprowadzenie

Według doktryny DD/3.8(A) „likwidacja skażeń jest procesem mającym na celu zapewnienie bezpieczeństwa stanowi osobowemu, obiektom i rejonom poprzez usunięcie z powierzchni substancji promieniotwórczych, a także zbieranie, niszczenie, neutralizację oraz usuwanie środków biologicznych i chemicznych skażających powierzchnie lub znajdujących się w ich pobliżu” [1].

Według terminologicznej normy obronnej NO-01-A006:2010 [2] likwidacja skażeń to proces mający na celu zapewnienie bezpieczeństwa ludziom, obiektom lub obszarom, polegający na sorpcji, zniszczeniu, neutralizacji, unieszkodliwieniu lub usunięciu chemicznych lub biologicznych substancji skażających albo usunięciu substancji promieniotwórczych z nich lub z ich otoczenia [AAP-6(2008)] [AAP-21(B)] [3, 4].

Niestety żaden z dokumentów nie określa, czego ten proces dotyczy. W literaturze anglojęzycznej spotyka się słowo *decontamination* (odkażanie), które przetłumaczono w opracowaniach krajowych, również wojskowych, jako dekontaminacja,

a to niestety nadal nie odzwierciedla zadań wykonywanych w ramach likwidacji skażeń. W publikacji [5] rozróżnia się:

- a) **odkazywanie** — proces usuwania substancji chemicznych ze skażonych powierzchni metodami: fizycznymi (mechanicznymi) — zmiatanie, ścieranie, odizolowanie z powierzchni, odparowanie w wyniku oddziaływania wysokich temperatur; chemicznymi — używanie odkażalników, które wchodzi w reakcję ze środkiem skażającym; lub biochemicznymi — neutralizacja za pomocą drobnoustrojów, np. bakterii;
- b) **dezaktywację** — proces usuwania substancji promieniotwórczych metodami fizycznymi (mechanicznymi): zmiatanie, trzepanie, zeszkrobwanie, zmywanie lub chemicznymi: wiązanie radionuklidów w postaci kompleksów;
- c) **dezynfekcję** — proces niszczenia drobnoustrojów chorobotwórczych metodami chemicznymi: roztwory dezynfekujące, gazowy nadtlenek wodoru, ozon lub fizycznymi: wysoka temperatura, promieniowanie ultrafioletowe, para wodna pod wysokim ciśnieniem.

1. Zadania podsystemu likwidacji skażeń

Podsystem likwidacji skażeń jest jedynym elementem w wojsku, gdzie następuje odtwarzanie gotowości bojowej utraconej w wyniku skażenia. Nie jest to jednak jego jedyne zadanie. Likwidacja skażeń dróg, mostów, infrastruktury wojskowej, zapasów środków materiałowych, emisji i skażeń powstałych po uwolnieniu toksycznych środków przemysłowych (TSP) to także zadania podsystemu, umożliwiające prowadzenie działań bojowych w warunkach skażeń.

Cytując dalej powyższy dokument — likwidacja skażeń uwarunkowana potrzebami sytuacji operacyjnej może przybrać formę bierną lub aktywną:

1. **bierna likwidacja skażeń**, zwana naturalną likwidacją skażeń lub oddziaływaniem czynników atmosferycznych, jest naturalnym procesem oczyszczania ze skażenia, niewymagającym zaangażowania posiadanych sił i środków. Obiekty pozostawione do biernego odkazywania powinny być izolowane i oznakowane jako niebezpieczne;
2. **aktywna likwidacja skażeń** polega na zbieraniu i usunięciu substancji promieniotwórczych, a także zbieraniu, niszczeniu, neutralizacji oraz usuwaniu substancji chemicznych i biologicznych ze skażonego stanu osobowego lub sprzętu (terenu i infrastruktury) poprzez wykorzystanie procesów chemicznych lub mechanicznych. W ramach aktywnej likwidacji skażeń prowadzona jest:
  - **natychmiastowa** likwidacja skażeń „przez pojedynczych żołnierzy bezpośrednio po wystąpieniu skażeń w celu zminimalizowania strat i ochrony życia skażonych stanów osobowych”, a także by ograniczyć

rozprzestrzenianie skażeń. Może obejmować likwidację skażeń części umundurowania lub wyposażenia;

- **operacyjna likwidacja skażeń** „przez pojedynczych żołnierzy lub pododdziały w celu umożliwienia prowadzenia dalszych działań, zmniejszenia zagrożenia kontaktowego ze skażeniami, wyeliminowania konieczności lub skrócenia czasu przebywania w ISOPS”. Zakres jej prowadzenia jest ograniczony do części wyposażenia, uzbrojenia i sprzętu oraz terenu istotnego dla działania wojsk;
- **całkowita likwidacja skażeń** przez jednostki (pododdziały) ze wsparciem lub bez wsparcia w celu obniżenia stopnia skażenia stanu osobowego, uzbrojenia, wyposażenia, środków materiałowych lub obszarów działania do możliwie najniższego poziomu, a także umożliwienia zdjęcia części lub całości indywidualnych środków ochrony oraz stworzenia warunków do prowadzenia działań z minimalnymi ograniczeniami;
- **oczyszczająca (gruntowna) likwidacja skażeń** prowadzona jest po zakończeniu działań w celu osiągnięcia całkowitego poziomu bezpieczeństwa przed skażeniami CBRN [1].

Powyższe zadania są wypełnieniem dokumentu doktrynalnego DD 3/8(A), ale niekoniecznie oczekiwań i współczesnych wymagań wojsk [5].

Prawidłowy wybór jednej z metod likwidacji skażeń nie jest łatwym zadaniem, bowiem istnieje wiele ograniczeń, które będą to utrudniać, powodując przedłużanie prowadzenia działań bojowych. Po wystąpieniu skażeń prowadzona jest natychmiastowa ich likwidacja, gdyż:

- uważana jest za jedną z najdokładniejszych metod prowadzenia likwidacji skażeń, a jej pominięcie lub opuszczenie może prowadzić do utraty życia i zdrowia ludzkiego;
- zajmuje najmniej czasu;
- żołnierze po jej przeprowadzeniu są zdolni do ponownego wykonywania swoich zadań, jednak z mniejszą wydajnością, co jest spowodowane czasem przebywania w indywidualnych środkach ochrony przed skażeniami. Aby temu zapobiec, konieczne jest zastosowanie w czasie prowadzonych działań nawet kilku przerw na operacyjną likwidację skażeń. Dopiero wtedy można przystąpić do gruntownej likwidacji skażeń bez żadnych ograniczeń. Całkowita likwidacja skażeń będzie prowadzona natomiast tylko w skrajnych przypadkach, gdy poprzednie metody odkażania zawiodą.

TABELA 1

Charakterystyka proponowanych metod likwidacji skażeń

	Natychmiastowa	Operacyjna	Gruntowna	Całkowita
Cel	<ul style="list-style-type: none"> • Chronić życie • Ograniczyć penetrację środka skażającego • Ograniczyć rozprzestrzenianie się skażeń 	<ul style="list-style-type: none"> • Umożliwić czasowe przebywanie bez odzieży ochronnej • Ograniczyć rozprzestrzenianie się skażeń 	Umożliwić działanie wojsk bez konieczności użycia środków ochronnych	Zapewnić kompleksowe i nieodwracalne usunięcie środka skażającego
CZAS OD SKAŻENIA	Bez przerywania działań	W czasie przerw w działaniach	Po wyjściu z działań	Po wyjściu z działań
CZAS ZABIEGÓW	<ul style="list-style-type: none"> • < 1 minuty - odkryte części skóry • < 5 minut - umundurowanie, maska • < 15 minut - sprzęt, miejsce przebywania 	<ul style="list-style-type: none"> • po ok. 1 godz. - ponowne pokrycie skażonych elementów ochrony indywidualnej • < 6 godzin (z powłokami CARC) • < 1 godzina (bez powłok) 	Kiedy działania na to pozwalają	Można całkowicie wycofać sprzęt
TECHNIKI	<ul style="list-style-type: none"> • Profilaktyczne zabezpieczenie odkrytych powierzchni skóry • Odkazanie skóry • Usunięcie środka z powierzchni ubrania • Usunięcie środka z powierzchni broni i wyposażenia osobistego • Usunięcie środka z powierzchni sprzętu • Oczyszczenie miejsca przebywania 	Wymiana odzieży ochronnej. Likwidacja skażeń za pomocą zestawów pokładowych	Szczegółowa likwidacja skażeń sprzętu. Szczegółowa likwidacja skażeń ludzi	Nieograniczone użycie środków (pełny serwis)
WYKONAWCA	Skażona osoba, partner lub załoga	Skażony pododdział, batalionowy zespół likwidacji skażeń lub pluton likwidacji skażeń	Pododdział likwidacji skażeń, skażony pododdział	Wsparcie strategiczne
MIEJSCE	W miejscu lub w bezpośrednim sąsiedztwie skażenia (jeżeli możliwe - w terenie nieskażonym)	W miejscu działania lub w bezpośrednim sąsiedztwie (w terenie nieskażonym)	Bezpośrednio w ugrupowaniu bojowym lub na placach likwidacji skażeń	W specjalnie przygotowanych bazach lub zakładach z pełnym zapleczem technicznym

2. Operacyjna likwidacja skażeń (częściowa likwidacja skażeń)

Według NO-01-A006 operacyjna likwidacja skażeń prowadzona jest przez pojedynczych żołnierzy i/lub siłami pododdziałów w celu zminimalizowania kontaktu z substancjami skażającymi i niebezpieczeństwa przenoszenia skażeń, ogranicza się do części wyposażenia, uzbrojenia i sprzętu i/lub terenu istotnego dla podtrzymania działań wojsk. Może również obejmować likwidację skażeń stanu osobowego w zakresie większym niż przy prowadzeniu natychmiastowej likwidacji skażeń, a także w niewielkim zakresie likwidację skażeń zasadniczych dla prowadzonych działań niewielkich odcinków terenu [2].

Według regulaminu walki sił lądowych USA, FM 3-5, celem **operacyjnej likwidacji skażeń** jest podtrzymanie działań taktycznych w warunkach skażeń, ograniczenie zagrożenia kontaktem ze środkiem trującym i rozprzestrzeniania się skażeń, aby wyeliminować konieczność lub ograniczyć czas przebywania w środkach ochrony przed skażeniami. Prowadzona jest indywidualnie i przez pododdziały. Jest ograniczona do określonych części najistotniejszego sprzętu lub przestrzeni działania. Konieczne jest późniejsze przeprowadzenie dokładnej likwidacji skażeń w celu obniżenia stopnia skażenia do dopuszczalnego poziomu.

Operacyjna likwidacja skażeń obejmuje mycie pojazdu i wymianę indywidualnych środków ochrony przed skażeniami. Ogranicza ona przenoszenie skażeń, ponieważ po jej przeprowadzeniu usunięta zostaje większość środka trującego z pojazdu i prawie cała z żołnierzy. Procedury wykonywane w ramach operacyjnej likwidacji skażeń nie pozwalają na zdjęcie masek przeciwgazowych w pobliżu sprzętu, ale umożliwiają odejście od sprzętu pod wiatr i czasowe zdjęcie masek w nieskażonym miejscu lub obiekcie ochrony zbiorowej [7].

W aspekcie proceduralnym również pojawiają się kwestie do rozwiązania, co najlepiej obrazują niespójności Doktryny DD/3.8(A) z instrukcjami dotyczącymi prowadzenia likwidacji skażeń i podręcznikami taktyki wojsk chemicznych. Spowodowane są one przedawnieniem treści zawartych w tych drugich [13, 19]. Należałoby więc jednoznacznie ustalić procedury prowadzenia likwidacji skażeń i ich rozumienie, aby nie kontynuować panującego obecnie w SZ RP zamieszania terminologicznego i metodologicznego (kiedy, kto, jak i czym).

Istniejący w SZ RP system powinien ulec modernizacji i adaptacji do rozwiązań stosowanych w armiach NATO. Zmiany, oprócz zagadnień proceduralnych i normalizacyjnych, powinny dotyczyć rozwiązań technicznych.

W SZ RP nie są znane procedury (w tym stałe procedury operacyjne – SOP) wymiany skażonych indywidualnych środków ochrony przed skażeniami oraz indywidualnego wyposażenia, w tym broni strzeleckiej.

Nie przeprowadzono badań podatności na likwidację skażeń powłok maskujących na sprzęcie. W skład odkaźników organicznych z zestawów ZO wchodzi bardzo aktywne chemicznie składniki, między innymi aminoetanolan sodu i 2-etoksyetanolan sodu, które powodują niszczenie np. powłok nitrocelulozowych.

Problematyka obrony przed bronią masowego rażenia, a w szczególności likwidacji skażeń, wymaga nieustannej uwagi, gdyż zagrożenie uderzeniem bronią masowego rażenia, głównie chemiczną, nie zostało całkowicie wykluczone. Obecna skala zagrożenia wymusza podejmowanie kroków w kierunku doskonalenia sposobów przygotowania wojsk do działania w przypadku użycia BMR lub wystąpienia skażeń pochodzenia pozamilitarnego, przede wszystkim przemysłowych.

W opracowaniu [8] stwierdzono, że w ramach operacyjnej likwidacji skażeń powinna powstać tzw. droga ewakuacji ze skażonej techniki wojskowej w celu np. ewakuacji załogi lub rannych oraz tych elementów uzbrojenia i wyposażenia, z którymi załoga (obsługa) może się stykać podczas wykonywania zadania bojowego (luki, włazy, wlewy paliwa itp.).

3. Sprzęt do operacyjnej likwidacji skażeń

W SZ RP do operacyjnej likwidacji skażeń sprzętu przewidziano pokładowe zestawy typu ZO, które są dobrym rozwiązaniem, gdyż zapewniają pełną autonomię uzbrojenia i sprzętu wojskowego. Dodatkowo wprowadzenie do wyposażenia batalionowego zestawu likwidacji skażeń, oprócz zwiększenia możliwości pododdziałów w dziedzinie likwidacji skażeń, pozwala na uzupełnianie zestawów pokładowych w odkaźnik organiczny.

Zestaw odkażający ZO-1 [9] przeznaczony jest do prowadzenia odkażania zewnętrznych powierzchni wozów bojowych, pojazdów i sprzętu za pomocą odkaźników organicznych (rys. 1 i 2).

Minimalna gęstość nanoszenia odkaźnika zapewniająca efektywne odkażanie to $200 \text{ cm}^3/\text{m}^2$. Mieszcząca się w zestawie ZO-1 ilość odkaźnika (4 dcm^3) umożliwia likwidację skażenia sprzętu bojowego o powierzchni zewnętrznej do 20 m^2 , np.: armaty, rakiety, samochodu specjalnego (sanitarka, samochód terenowo-osobowy itp.).

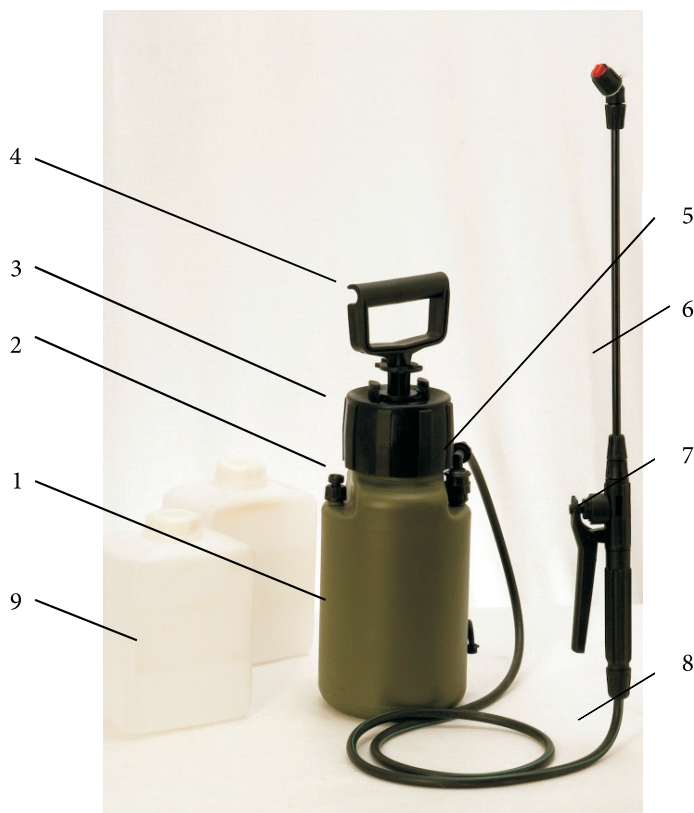
Odkażanie przy użyciu zestawu prowadzi się w ramach operacyjnej (częściowej) likwidacji skażeń, którą załoga wozu (obsługa sprzętu) powinna wykonać niezwłocznie po opuszczeniu terenu skażonego. Jeżeli są warunki i możliwości (nie koliduje to z realizowanym zadaniem), odkaźnik można zmyć, jednak nie wcześniej niż po upływie pół godziny od zakończenia odkażania.

Dane taktyczno-techniczne zestawu:

gabaryty skrzyni	450±5 × 217± 5 × 235±5 mm
masa zestawu: — nienapełnionego — napełnionego odkaźnikiem	10÷11 kg 14÷15 kg;
ilość odkaźnika w zestawie	4 dm ³ ;
ciśnienie robocze w zbiorniku	0,35-0,4 MPa;
pojemność robocza urządzenia do odkażania	2 dm ³ ;
czas całkowitego odkażania obiektu techniki wojskowej o powierzchni do 20m ²	do 20 min
temperaturowy zakres pracy	od - 20 do + 50°C
wytwarzanie ciśnienia roboczego - za pomocą pompki ręcznej stanowiącej integralną część urządzenia odkażającego	

Rys. 1. Zestaw ZO-1 — wnętrze skrzyni z wyposażeniem

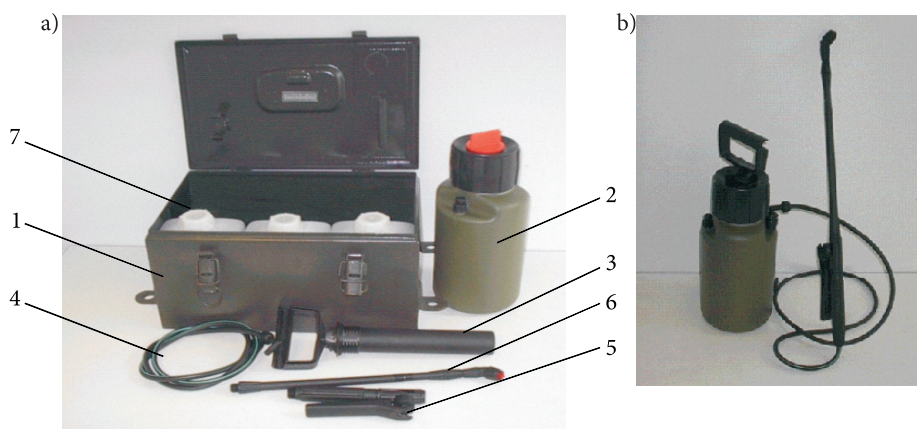

Rys. 2. Rozpylacz kompletny:

1 — zbiornik rozpylacza; 2 — zawór bezpieczeństwa; 3 — nakrętka pompki; 4 — pompka ręczna; 5 — szybkozłącze do podłączania węża lancy; 6 — lanca z końcówką rozpylającą; 7 — zawór odcinający lancy; 8 — wąż; 9 — pojemniki na odkaźalnik

Zestaw odkażający ZO-2 (zamiennik ZO_d-2) [10]. W rozpylaczu indywidualnego zestawu odkażającego wykorzystuje się energię sprężonego powietrza. Powietrze wytłaczające sprężane jest przez pompkę ręczną wkręconą w głowicę rozpylacza. W chwili naciśnięcia dźwigni zaworu odcinającego sprężone powietrze wytłacza odkaźalnik poprzez płaskostrumieniową dyszę rozpylającą na skażoną powierzchnię (rys. 3).

Rys. 3. Zestaw odkażający ZO-2: a) zasadnicze elementy składowe; b) kompletny rozpylacz: 1 — skrzynka; 2 — zbiornik rozpylacza o pojemności 2 dm³ z korkiem; 3 — pompka ręczna; 4 — wężyk elastyczny; 5 — uchwyt z zaworem odcinającym; 6 — lanca teleskopowa z dyszą rozpylającą; 7 — pojemnik plastikowy o pojemności 2 dm³ (3 szt.) na odkaźnik. Niewidoczny: zespół mocujący skrzynki

Dane taktyczno-techniczne zestawu:

gabaryty skrzyni	510 × 305 × 210 mm,
masa zestawu:	
— nienapełnionego (bez elementów mocowania na pojeździe)	11,6 kg
— napełnionego odkaźnikiem	19,6 kg
masa rozpylacza:	
— nienapełnionego	1,5 kg
— napełnionego odkaźnikiem	3,5 kg
ilość odkaźnika w zestawie	8 dm ³
ciśnienie robocze	0,4 MPa
pojemność robocza rozpylacza	2 dm ³
czas całkowitego odkażania obiektu techniki wojskowej typu czołg średni do	30 min
temperaturowy zakres pracy	od minus 40 do plus 40°C

Wytwarzanie ciśnienia roboczego — za pomocą pompki ręcznej stanowiącej integralną część rozpylacza.

Zestaw odkażający ZO-E (rys. 4) [11] — służy do odkażania fragmentów powierzchni zewnętrznych czołgów lub wozów bojowych za pomocą odkażalnika organicznego. Zestaw przeznaczony jest do zamontowania w przedziale załogowym czołgów i wozów bojowych w tych przypadkach, gdy podstawowy zestaw odkażający ZO-2 jest zamontowany na zewnątrz pojazdu. Zawarta w zestawie ZO-E ilość odkażalnika (1 dm^3) umożliwia bezpieczne dotarcie do zestawu ZO-2 i odkażenie jego zewnętrznej powierzchni przed użyciem.

Rys. 4. Zestaw ZO-E: 1 — skrzynia; 2 — zbiornik rozpylacza o poj. 1 dm^3 ; 3 — głowica rozpylająca zintegrowana z zaworem bezpieczeństwa

Dane taktyczno-techniczne zestawu:

gabaryty skrzyni	$215 \times 215 \times 290 \pm 3 \text{ mm}$,
masa zestawu:	
— nienapełnionego (bez elementów mocowania na pojeździe)	5,4 kg
— napełnionego odkażalnikiem	7 kg

masa rozpylacza:	
— nienapełnionego	0,4-0,5 kg
— napełnionego odkaźnikiem	1,5-1,6 kg
ilość odkaźnika w zestawie	1 dm ³
ciśnienie robocze	0,35-0,4 MPa
pojemność robocza rozpylacza	1 dm ³
wydajność	0,6 dm ³ /min
temperaturowy zakres pracy	od minus 40 do plus 50°C

Wytwarzanie ciśnienia roboczego — za pomocą pompki ręcznej stanowiącej integralną część rozpylacza.

Zestawy ZO-2 i ZO-E w pełni zastępują zestaw ZO-d-2.

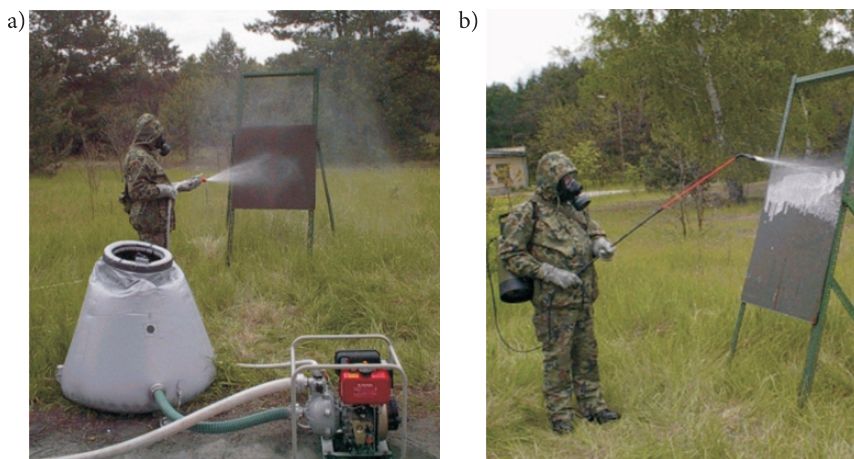
Pododdziałowy zestaw do likwidacji skażeń PZLS-1 [12] — PZLS-1 przeznaczony jest do operacyjnej (częściowej) likwidacji skażeń powierzchni wozów bojowych i pojazdów na szczeblu batalionu.

Wyposażenie PZLS-1 umożliwia:

- przeprowadzenie likwidacji skażeń na powierzchni wozów bojowych i pojazdów w jednej kompanii przy użyciu przenośnych przyrządów odkażających mieszczących po 8 dm³ odkaźnika. W zestawie znajduje się 16 sztuk takich przyrządów;
- uzupełnienie odkaźnika organicznego w indywidualnych zestawach odkażających w jednej kompanii. Zestaw zawiera 120 dm³ odkaźnika umieszczonego w 60 dwulitrowych pojemnikach;
- prowadzenie likwidacji skażeń przy użyciu roztworów wodnych odkaźnika proszkowego. Zapas odkaźnika proszkowego umożliwia sporządzenie wodnych roztworów odkażających do odkażenia całkowitej powierzchni pojazdów i wozów bojowych w batalionie. Odkazanie można realizować w zależności od możliwości taktycznych i dostępu do wody poprzez stosowanie dwóch technologii. Pierwsza polega na zmywaniu sprzętu wodą, a następnie naniesieniu odkaźnika przy użyciu dysz spieniających. Druga, alternatywna technologia to usuwanie skażenia przez zmywanie przy użyciu szczotek;
- dezaktywację przez zmywanie powierzchni pojazdów wodą ze środkiem zwiększającym efektywność procesu (SF-M);
- dezynfekcję roztworem uniwersalnego odkaźnika proszkowego (rys. 5-7) [12].

PZLS-1 znajduje się w trzynastu zamkniętych skrzyniach. W trakcie przechowywania jest umieszczony na czterech paletach EURO.

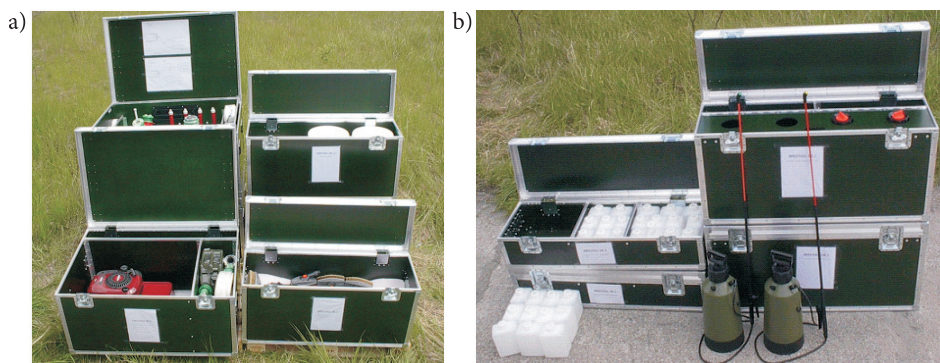
W zestawie wyróżnia się dwie części: zestaw przygotowany do użycia odkaźnika organicznego — rozmieszczony w skrzyniach nr 1 do nr 6 — oraz część przeznaczoną do stosowania roztworów wodnych odkaźnika proszkowego — skrzynie o numerach od 7 do 13. W przypadkach gdy wiadomo, że nie będzie możliwe użycie odkaźników wodnych (brak wody), istnieje możliwość łatwego wydzielenia zestawu do prowadzenia odkażania odkaźnikiem organicznym.

Rys. 5. Likwidacja skażeń: a) zmywanie wodą przy użyciu strumienicy; b) nanoszenie uniwersalnego odkaźnika proszkowego przy użyciu wynośnego urządzenia z dyszami spieniającymi

Rys. 6. Nanoszenie emulsji odkaźnika proszkowego z przenośnego przyrządu odkażającego z dyszami spieniającymi potrójnymi

Rys. 7. Pododdziałowy zestaw do likwidacji skażeń PZLS-1: a) część PZLS-1 mieszcząca wyposażenie przeznaczone do stosowania roztworów wodnych uniwersalnego odkaźnika proszkowego; b) część wyposażenia przeznaczona do stosowania odkaźnika organicznego

Ponadto w pododdziałach znajdują się tzw. urządzenia eżektorowe: indywidualny zestaw samochodowy IZS, eżektorowy zestaw samochodowy EZS (na BRDM-2rs rosyjski DK-4), eżektorowy zestaw czołgowy EZCz, wykorzystujące wodne roztwory podchlorynu wapniowego z pakietów PChW-04.

4. Procedury działania po skażeniach

W SZ RP zasady prowadzenia likwidacji skażeń oparte są na regulaminach i instrukcjach pochodzących z drugiej połowy XX wieku. Według podręcznika walki: „częściowa likwidacja skażeń (operacyjna likwidacja skażeń — przyp. autora): **odkaża się te miejsca skażone, których żołnierze mogą dotykać w czasie wykonywania zadania bojowego**. Częściową likwidację skażeń przeprowadza się na rozkaz dowódcy pododdziału, bezpośrednio po skażeniu, na stanowiskach bojowych lub w rejonach rozmieszczenia sprzętu, wykorzystując do tego celu zestawy i pakiety” [13].

W dokumencie z roku 2004 DD/3.8 (p. 2058) bardziej precyzyjnie określono zasady prowadzenia procesu likwidacji skażeń:

- a) tak szybko jak to możliwe — im szybciej przystąpi się do likwidacji skażeń, tym mniejsza część substancji skażającej ulegnie adsorpcji na powierzchni sprzętu. Ułatwi to przebieg procesu likwidacji skażeń, zwiększy jego efektywność oraz zmniejszy czas trwania. W rezultacie przyspieszy możliwość obniżenia stopnia ochrony personelu i odtworzenia zdolności bojowej;
- b) tylko to, co niezbędne — proces likwidacji skażeń nakłada duże wymagania zarówno w sensie uruchamianych środków, jak i czasu. W związku z tym jedynie elementy o kluczowym znaczeniu dla prowadzonej operacji poddaje się procesowi likwidacji skażeń;

- c) tak blisko do skażeń jak tylko możliwe — likwidacja skażeń powinna być prowadzona tak blisko skażonych rejonów, jak tylko z taktycznego punktu widzenia jest to możliwe, zarówno w celu zminimalizowania rozprzestrzeniania się skażeń, jak i unikania zbędnego przemieszczania elementów ugrupowania o kluczowym znaczeniu dla realizacji zadania;
- d) priorytety — priorytety likwidacji skażeń zasobów wojskowych powinny być określone przez dowódcę tak, aby zoptymalizować cele operacyjne [14].

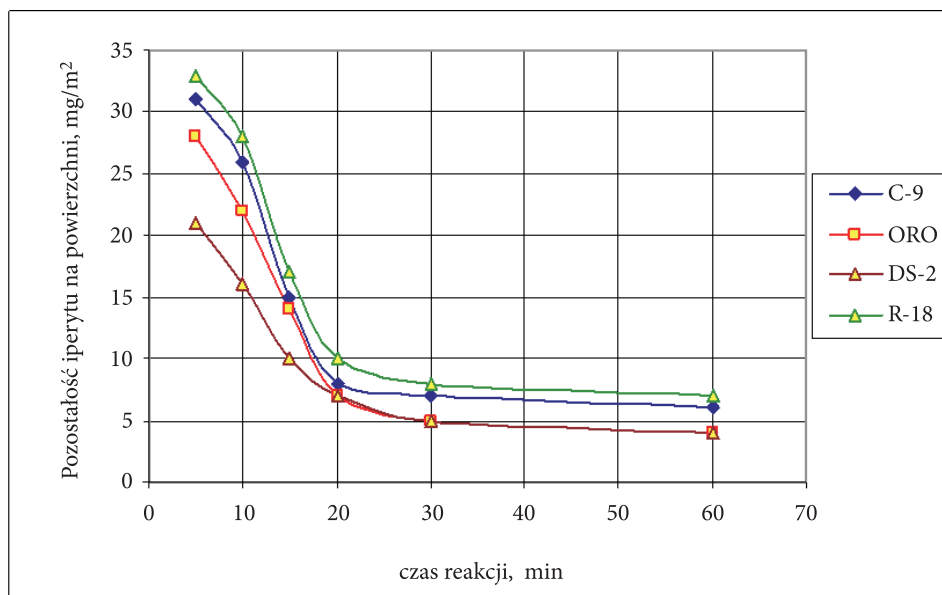
Przykładowo w armii amerykańskiej, bazując na regulaminie walki, wypracowano podobne zasady likwidacji skażeń [7]. W przypadku konieczności prowadzenia likwidacji skażeń dowódca musi tak wykorzystać posiadane zasoby, żeby zachować zdolność do dalszego wykonywania zadania. W praktyce musi przestrzegać następujących czterech zasad. Pierwsza z nich, najważniejsza: **przeprowadzić likwidację skażeń tak szybko, jak to jest możliwe**. Zagrożenie skażeniami zmusza żołnierzy do przebywania w maskach i odzieży ochronnej, co powoduje zmniejszenie zdolności bojowej. Im szybciej przeprowadzi się likwidację skażeń, tym szybciej zaczną oni tę zdolność odtwarzać.

Druga zasada brzmi: **tylko to, co konieczne**. Aby przetrwać i zwyciężyć na polu walki w warunkach skażeń, nie można marnować cennych surowców na likwidację skażeń wszystkiego. Należy odkażać tylko to, co jest niezbędne do dalszego prowadzenia działań. Oceniając, czy likwidacja skażeń przeszkodzi, czy pomoże w wykonywaniu zadania, należy wziąć pod uwagę następujące czynniki: zadanie i tempo działania; posiadany czas; stopień skażenia; dotychczasowy czas przebywania w środkach ochrony przed skażeniami; dostępność środków.

Kolejna zasada: **prowadzenie likwidacji skażeń tak blisko jak to możliwe**. Polega na ograniczaniu rozprzestrzeniania skażeń i niewyprowadzaniu środków walki poza obszar, w którym są one najbardziej potrzebne, jeżeli można bezpiecznie przeprowadzić likwidację skażeń w obszarze odpowiedzialności.

Ostatnia zasada brzmi: **prowadź likwidację skażeń według ważności**. Polega ona na likwidacji skażeń najważniejszych jednostek sprzętu w pierwszej kolejności, a mniej ważnych w następnej. O tym, jaki sprzęt będzie najważniejszy do wykonania zadania, decyduje dowódca pododdziału. Dowódcy batalionów i brygad decydują, jakie pododdziały wycofać w pierwszej kolejności w celu przeprowadzenia likwidacji skażeń, a dowódcy dywizji i korpusów o rozmieszczeniu zasobów obrony NBC w taki sposób, aby najskuteczniej mogły wspierać wojska.

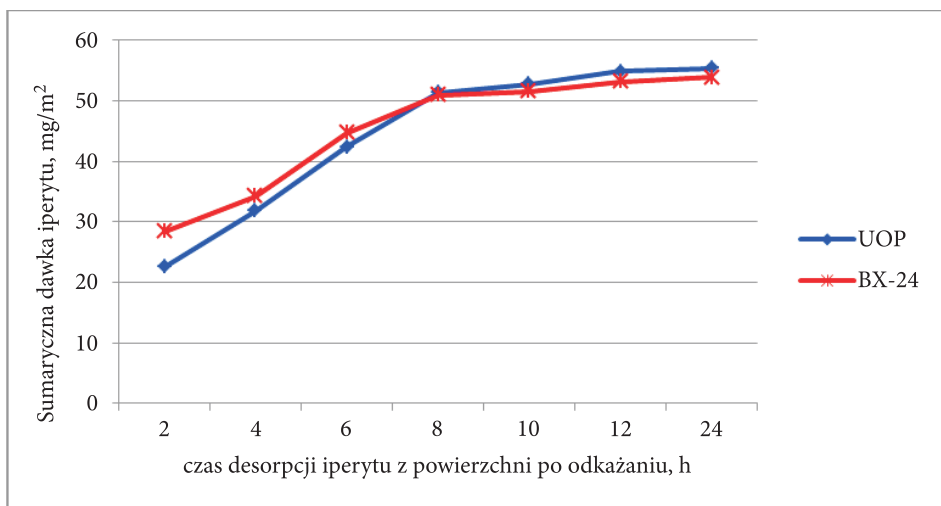
Jak wspomniano wyżej, operacyjną likwidację skażeń prowadzi się głównie za pomocą statowego wyposażenia wozów bojowych i żołnierzy. Na rysunku 8 przedstawiono skuteczność odkażania powierzchni stalowych wymalowanych emalią epoksydową, iperytu siarkowego odkażalnikami organicznymi z: pakietu IPLS-1 (R-18), zestawów pokładowych i PZLS-1 (C-9, ORO) w porównaniu do odkażalnika DS-2 wykorzystywanego w siłach zbrojnych USA.

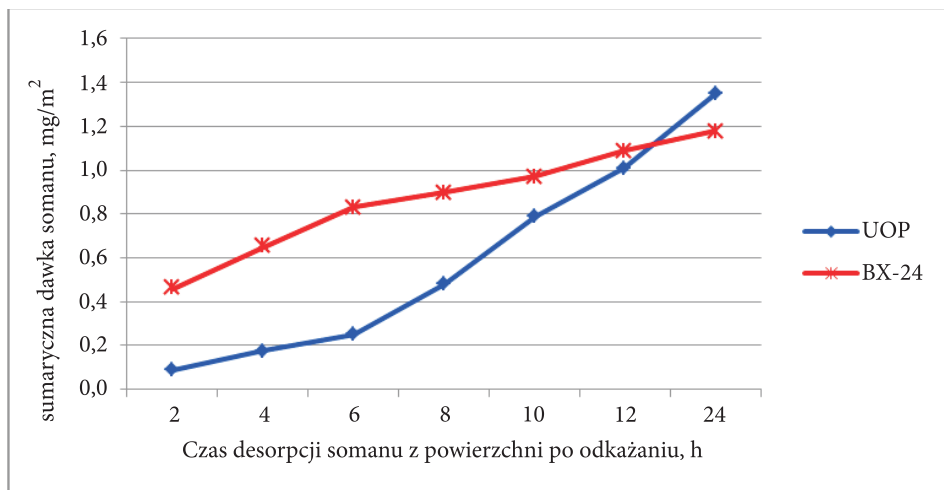
Rys. 8. Skuteczność odkażania iperytu siarkowego odkażalnikami organicznymi, dopuszczalna wartość skażenia resztkowego — 50 mg/m^2 [15]

Czy powierzchnię pokrytą odkażalnikiem można traktować jako bezpieczną? O skuteczności procesu odkażania, oprócz odkażalnika, decyduje rodzaj powierzchni. W przypadku powierzchni nasiąkliwych odkażalnik neutralizuje tylko środek skażający na powierzchni. Po utracie właściwości odkażających (dla odkażalników organicznych ten czas wynosi ok. dwóch godzin — następuje uwęglenie czynników aktywnych) dochodzi do desorpcji środka skażającego, a dawki mogą znacząco przekraczać dopuszczalne [16, 17]. Będzie to miało bardzo istotne znaczenie przy odkażaniu sprzętu pokrytego powłokami maskującymi. Niestety nie określono w badaniach tzw. podatności na procesy likwidacji skażeń. Może dojść do takiej sytuacji, że odkażalnik uszkodzi powłoki maskujące, utraci właściwości odkażające, a powłoka stanie się swoistym prekoncentratorem, np. BST. Podobnie mogą się zachowywać wszystkie wyroby zawierające tworzywa sztuczne, w tym powierzchnie lakiernicze.

Na rysunkach 9-11 przedstawiono wyniki badań skuteczności odkażania powierzchni stalowych wymalowanych emalią epoksydową odkażalnikiem UOP (z zestawu PZLS-1) w porównaniu do odkażalnika BX-24 (odkażalnik stosowany w armiach NATO). W badaniach wykorzystano tzw. metodę resorpcyjną, w której określa się sumaryczną dawkę nieodkażonego środka desorbującego z powierzchni (farby, odzież itp.). Badanie prowadzi się przez 24 godz. [5, 18].

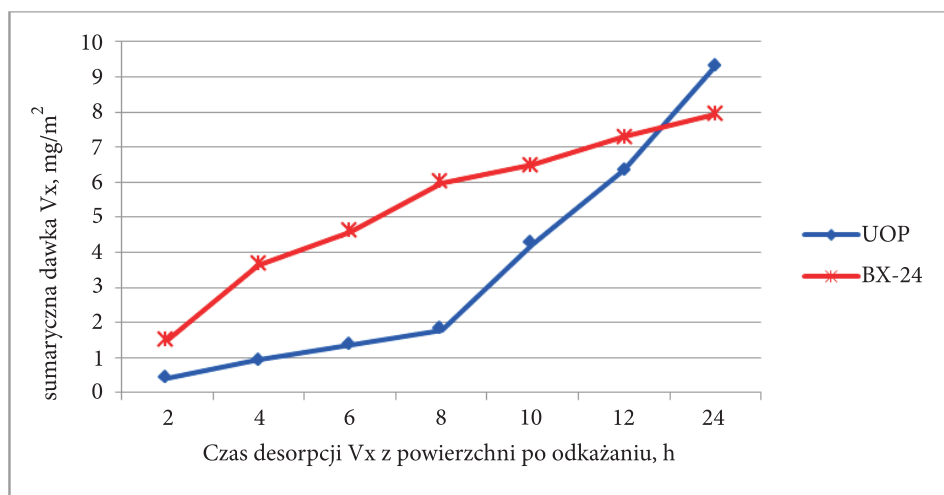

Rys. 9. Skuteczność odkażania iperytu wodnymi zawiesinami odkażalników UOP i BX-24. Próby resorpcyjne — dopuszczalna gęstość skażenia resztkowego dla iperytu 420 mg/m^2

Rys. 10. Skuteczność odkażania somanu wodnymi zawiesinami odkażalników UOP i BX-24. Próby resorpcyjne — dopuszczalna gęstość skażenia resztkowego dla somanu 19 mg/m^2

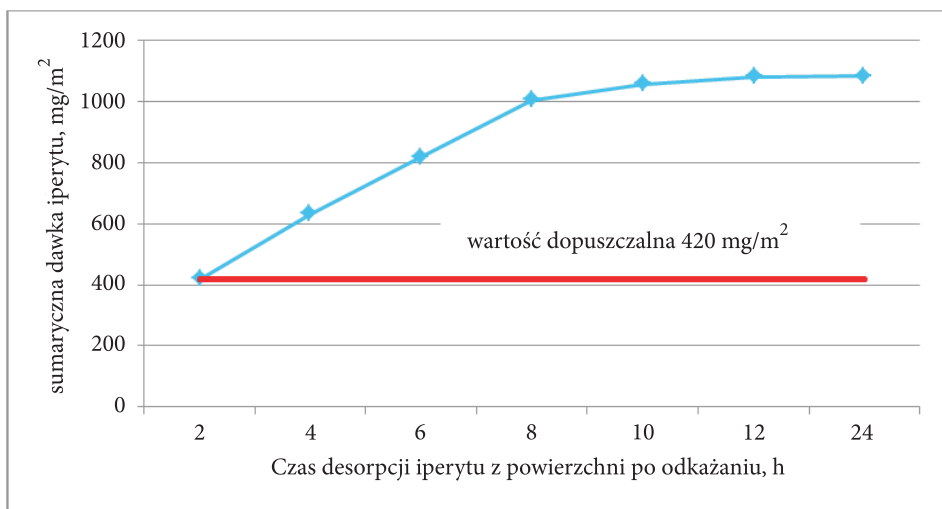

Rys. 11. Skuteczność odkażania Vx wodnymi zawiesinami odkażalników UOP i BX-24. Próby resorpcyjne — dopuszczalna gęstość skażenia resztkowego dla Vx 4,5 mg/m²

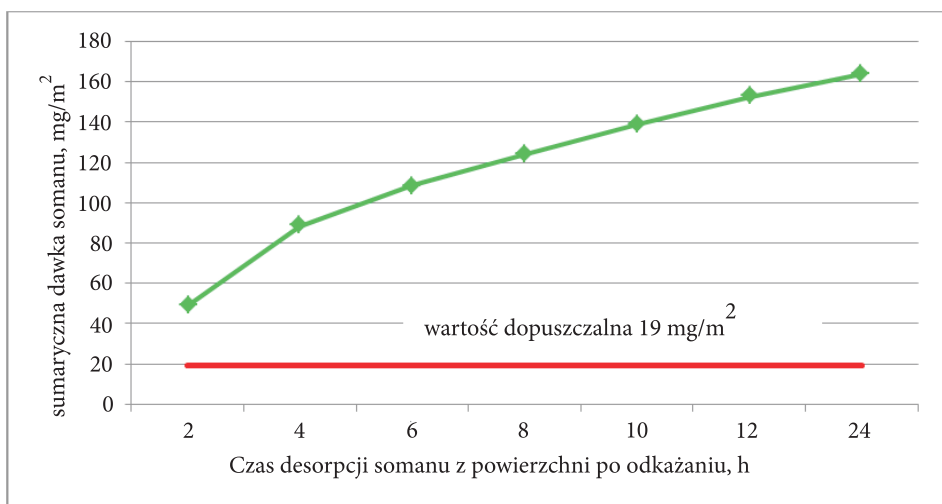
Na podstawie wyników badań można stwierdzić, że powierzchnia jest bezpieczna po skażeniu iperytem lub somanem i odkażona odkażalnikami UOP, a po skażeniu Vx można przyjąć, że jest bezpieczna przez 10 godz. po procesie odkażania. Dotyczy to tylko tej konkretnej powłoki lakierniczej.

W ramach operacyjnej likwidacji skażeń założono wymianę indywidualnych środków ochrony przed skażeniami. Czy tylko? Skażeniu może ulec uzbrojenie i wyposażenie żołnierza. Jak wspomniano wcześniej, brakuje procedur lub stałych procedur operacyjnych (SOP) wymiany sprzętu i wyposażenia. Procedury można opracować, ale wcześniej powinny zostać przeprowadzone badania podatności na procesy likwidacji skażeń i określenie kompatybilności materiałowej. Pozwoli to sklasyfikować sprzęt i wyposażenie jako jednokrotnego lub wielokrotnego użycia, co byłoby wypełnieniem obowiązujących norm obronnych z grupy NO-06-A101÷108 *Uzbrojenie i sprzęt wojskowy. Ogólne wymagania techniczne, metody kontroli i badań.*

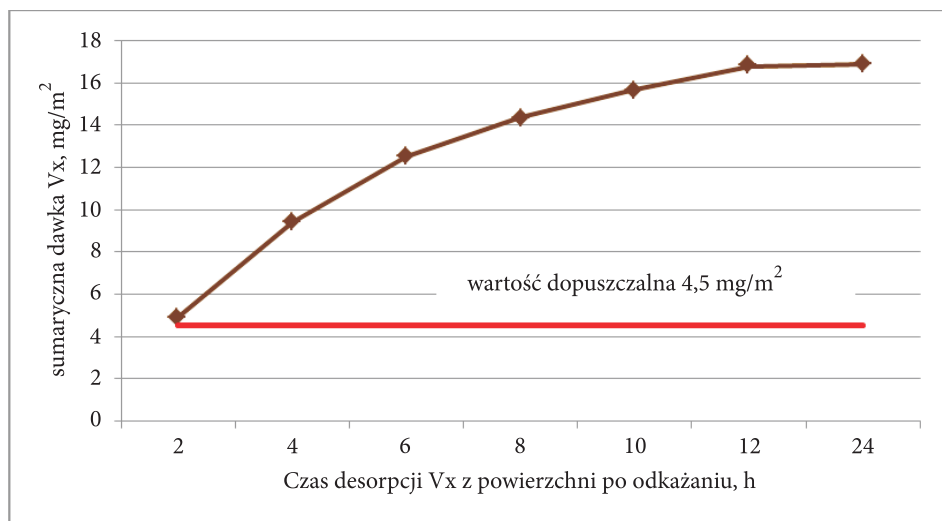
Na rysunkach 12-14 przedstawiono wyniki badań skuteczności odkażania części twarzowej maski MP-6 odkażalnikiem organicznym z pakietu IPLS-1.

Rys. 12. Skuteczność odkażania powierzchni maski MP-6 skażonej iperytem odkażalnikiem z pakietu IPLS-1
[ze zbiorów własnych]

Rys. 13. Skuteczność odkażania powierzchni maski MP-6 skażonej somanem odkażalnikiem z pakietu IPLS-1
[ze zbiorów własnych]

Rys. 14. Skuteczność odkażania powierzchni maski MP-6 skażonej Vx odkażalnikiem z pakietu IPLS-1
[ze zbiorów własnych]

Maska MP-6 została potraktowana jako wyposażenie jednorazowe, ale nie określono czasu i sposobu wymiany na nową.

5. Wnioski

1. Obowiązujące w SZ RP procedury działania po skażeniach znacząco odbiegają od obowiązujących w NATO. Dotyczy to zwłaszcza procedur natychmiastowej likwidacji skażeń, którą należy przeprowadzić natychmiast po skażeniu, a nie na rozkaz dowódcy czy jeżeli sytuacja bojowa pozwoli. Takie zadanie powinno być wprowadzone w postaci stałej procedury operacyjnej na każdym szczeblu dowodzenia.
2. Określenie tzw. podatności na procesy likwidacji skażeń, w tym badanie kompatybilności materiałowej, powinno być przeprowadzane obligatoryjnie przed wprowadzeniem do wyposażenia sił zbrojnych nowego sprzętu wyposażenia, technologii lub zmiany technologii. Pominięcie tego etapu wyposażania sił zbrojnych może w konsekwencji stanowić zagrożenie dla zdrowia i życia ludzi.
3. W SZ RP na etapie tworzenia założeń taktyczno-technicznych (ZTT) nowego sprzętu czy wyposażenia, na podstawie wymagań norm obronnych z grupy NO-06-A101÷108, powinna zostać określona klasa urządzenia: jednorazowego lub wielokrotnego użycia oraz podatność na procesy likwidacji skażeń.

Artykuł był współfinansowany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach realizacji projektu UGB 762/WAT/2020 pt. *Naukowe podstawy doskonalenia wojskowego systemu rozpoznania skażeń i obrony przed bronią masowego rażenia*.

Artykuł wpłynął do redakcji 18.05.2020. Zatwierdzono do publikacji 10.06.2020.

Władysław Harmata <https://orcid.org/0000-0001-6271-9000>

LITERATURA

- [1] *Obrona przed bronią masowego rażenia w operacjach połączonych DD/3.8(A)*, Ministerstwo Obrony Narodowej, Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych Szkol. 869/2013.
- [2] NO-01-A006:2010 *Obrona przed bronią masowego rażenia. Terminologia*.
- [3] AAP-6(2008) *Słownik terminów i definicji NATO*.
- [4] AAP-21(B) *Słownik terminów i definicji NATO dotyczący zagrożeń chemicznych, biologicznych, radiologicznych i nuklearnych*.
- [5] HARMATA W., *Ochrona przed skażeniami, cz. IV. Wybrane zagadnienia metodologiczne, organizacyjne i techniczne likwidacji skażeń*, WAT, Warszawa, 2019.
- [6] SOLARZ J., *Dylematy likwidacji skażeń (artykuł dyskusyjny)*, Przegląd Wojsk Lądowych, czerwiec 2008, nr 6(012).
- [7] *Regulamin walki sił lądowych USA*, FM 3-5, NBC Decontamination, Headquarters, Department of the Army, Fort Monroe, VA-23651-5168.
- [8] HARMATA W. i in., *Ekspertyza naukowo-techniczna w zakresie wymagania długoterminowego – EG 4405 „Udoskonalone środki ochrony przed bronią masowego rażenia (NBC)” kryptonim OTWL-6, sygn. – WICHiR – ONIW – 837/2002*.
- [9] *Zestaw odkażający ZO-1. Instrukcja użytkowania i obsługi technicznej*, WICHiR, Warszawa, 2012.
- [10] *Zestaw odkażający ZO-2. Instrukcja użytkowania i obsługi technicznej*, WICHiR, Warszawa, 2012.
- [11] *Zestaw odkażający ZO-E. Instrukcja użytkowania i obsługi technicznej*, WICHiR, Warszawa, 2012.
- [12] RÓŻYCKI Cz., MARCINIAK W., PIRSZEL J., *Pododdziałowy zestaw likwidacji skażeń*, WICHiR, Warszawa, 2009.
- [13] *Podręcznik walki pododdziałów wojsk zmechanizowanych (drużyna, pluton)*, DWLąd, Warszawa, 1999.
- [14] *Obrona przed bronią masowego rażenia w operacjach połączonych DD/3.8*, Ministerstwo Obrony Narodowej, Sztab Generalny Wojska Polskiego, Chem. 396/2004.
- [15] HARMATA W., RYBANDT T., ŻUKOWSKA K., *Opracowanie organicznej receptury odkażającej opartej o surowce krajowe. Badania wstępne i wytypowanie składników receptury. Wykonanie partii prototypowej oraz badania kwalifikacyjne odkażalnika C-9*, Wyd. WICHiR S/69/1984.
- [16] KUBISZYN J., HARMATA W., WERTEJUK Z., *Biologiczna metoda kontroli skuteczności odkażania ciężkiego sprzętu skażonego somanem za pomocą urządzenia WUS*, Biuletyn Informacyjny WICHiR, nr. 1, 1996.
- [17] KUBISZYN J., HARMATA W., WERTEJUK Z., *Biologiczna metoda kontroli skuteczności odkażania ciężkiego sprzętu skażonego Vx za pomocą urządzenia WUS*, Biuletyn Informacyjny WICHiR, nr 1, 1996.
- [18] *RTM-SO 86 – metodyki badań skuteczności odkażania KT ZSZ UW*, Praga 1986 – materiały WICHiR.
- [19] *Zabiegi sanitarne żołnierzy oraz zabiegi specjalne sprzętu bojowego*, Chem. 287/79, MON, Warszawa, 1980.

W. HARMATA

Operational decontamination

Abstract. The paper describes the operational decontamination as a system for protection of troops in case of threat of contamination in functional and task-related terms. A critical analysis of technical equipment and post-contamination procedures is presented.

Keywords: nuclear, biological and chemical defence, decontamination, decontamination, disinfection, deactivation

DOI: 10.5604/01.3001.0014.5637

